

Aurelius Augustinus

Psalm tegen de donatisten

[Psalmus contra partem Donati]

Bezorgd, vertaald en toegelicht
door Vincent Hunink

 DAMON

Inhoud

Inleiding 7

Augustini *Psalmus contra partem Donati* 26

Augustinus *Psalm tegen de donatisten* 27

Toelichting 75

Over tekst en vertaling 89

Literatuur 93

Inleiding

Wie voor het eerst de Latijnse *Psalm tegen de donatisten* onder ogen krijgt zal niet onmiddellijk denken aan Augustinus (354-430). Die staat immers bekend als schrijver van omvangrijke, doorwrochte werken zoals de *Belijdenissen* en *De stad Gods* en van een onafzienbare reeks preken en theologische traktaten. Bovendien geldt hij als een meester in het Latijnse proza. Vergeleken met dat majestueuze oeuvre verbleekt deze *Psalm* uit het jaar 393 tot een haast onooglijk werkje: het is een gedicht van net geen driehonderd regels in een eenvoudig Latijn dat van elke stilistische pretentie en geleerdheid ontdaan lijkt. Hoe kan dit het werk zijn van dezelfde schrijver? En wat wilde Augustinus ermee bereiken en voor wie schreef hij deze tekst eigenlijk?

Het gedicht roept inderdaad nogal wat vragen op, die niet allemaal bevredigend te beantwoorden zijn. Toch weten we het een en ander over deze merkwaardige tekst. Dit komt bovenal door enkele uitspraken van Augustinus zelf in zijn *Nalezingen* (*Retractationes*), geschreven in de laatste jaren van zijn leven:

‘Ik wilde dat de zaak van de donatisten ook ter kennis zou komen van het allereenvoudigste volk, ja, van onwetenden en ongeletterden, en dat het hun zo goed mogelijk ingeprent zou worden. Daarom heb ik een psalm geschreven die aan hen

kon worden voorgezongen naar de volgorde van het alfabet, maar dan tot aan de letter V. Dat soort gedichten heten ‘abecedaria’. De drie laatste letters heb ik laten vervallen, en in plaats daarvan heb ik ter afsluiting een soort epiloog toegevoegd waarin Moeder Kerk hen toespreekt. Een refrein dat als beurtzang dient, en een proloog van het geheel, die toch ook gezongen moet worden, staan buiten de alfabetische volgorde. Die begint namelijk na de proloog. Ik heb deze tekst niet willen maken in een bepaald genre poëzie om te vermijden dat metrische noodzaak mij zou dwingen tot bepaalde woorden die bij het volk minder gebruikelijk zijn. Deze psalm begint met de woorden *Omnes qui gaudetis de pace, modo uerum iudicate*, die het refrein ervan vormen.’ (*Retractationes* 1,20)

Deze opmerkingen werpen een interessant licht op de *Psalm*. Het gaat in ieder geval zonneklaar om een authentiek gedicht van de grote kerkvader, want Augustinus erkent het zonder enig voorbehoud als zijn eigen werk. Verder brengt hij het werk onmiddellijk in verband met het donatisme, een Noord-Afrikaanse ‘ketterij’ waarmee hij veel te stellen heeft gehad. Met andere woorden, de aanleiding en inhoud zijn theologisch van aard. Ten slotte vertelt Augustinus enkele dingen over de vorm van het gedicht, die hier direct wordt gerelateerd aan de doelgroep: het meest eenvoudige kerkvolk van zijn dagen.

Zonder Augustinus’ uitspraken te betwijfelen of te betwisten wil ik er toch wel enkele kanttekeningen bij plaatsen. Want misschien is het gedicht niet zó eenvoudig als op het eerste gezicht lijkt.

Donatisten

Wie waren die donatisten en waar ging de strijd met hen eigenlijk over? De *Psalmus* voert de lezer meteen mee naar het hart van het conflict, doordat de verzen expliciet ingaan op de oorzaken en aanleiding van de kerkkruzie. Augustinus probeert de hele kwestie hier terug te brengen tot een voor iedereen in zijn tijd begrijpelijk geheel. Dat is natuurlijk ook prettig voor de moderne lezer, voor wie de binnenkerkelijke twisten van het vroege christendom niet altijd direct doorzichtig zijn.

Voor de goede orde zet ik hier de belangrijkste gebeurtenissen op een rijtje. In 303 kondigde de Romeinse keizer Diocletianus enkele maatregelen af tegen de christenen. Hun heilige boeken moesten worden overgedragen aan de burgerlijke autoriteiten om te worden vernietigd, en alle kerkelijk bezit moest worden geregistreerd. In een rituele handeling moesten de gelovigen vervolgens hun trouw aan de keizer en de goden van het Romeinse rijk betonen. Uit angst voor de doodstraf gaven talloze bisschoppen en gewone gelovigen gehoor aan het keizerlijk bevel.

Twee jaar later, toen Diocletianus' repressie verleden tijd was geworden, bleken daarmee de kiemen voor het conflict gezaaid. De christenen die de politieke druk niet hadden kunnen weerstaan en door de knieën waren gegaan oogstten nu minachting van anderen, die wel standvastig waren gebleven. Die laatsten duiden hun zwakke broeders en zusters aan als *traditores* ('uitleveraars', 'verraders') en verboden elke vorm van omgang met hen. Hun wederopna-